

Interview met Carmen Conz.

AANVULLEN met dagboek.

Opgenomen 10 november 1989 in haar huis, hoek calle San Francisco/ calle del Sarten. De onstuimige ontmoeting met haar, zie dagboek, leidde tot dit gesprek. Een dag tevoren had ze me al zitten opwachten, maar hoorde me niet toen ik in het portaal haar naam riep. Dit huis is van haar ouders en grootouders, en was vroeger een café van links. Midden in haar verhaal haalde ik de cassetterecorder tevoorschijn. Het was een eerste gesprek met haar en gewoonlijk doe ik een voorgesprek zonder opname-apparatuur. Ik mocht dit verhaal met de spontaniteit niet missen.

C: Zal ik opnieuw beginnen, bij ..?

H: Ja, dat is nog beter. Maar eerst, hoe oud ben je?

C: Ik ben 66, ik wordt 67 de volgende maand, si no me jode mi hombre.. haha.. Ouder ben ik niet, he.. (Haar man: uit '22) Nee, uit '23..

... (onderbreking)... sloot de deur.. ni sé.. todo.. todo.. alles.. dag en nacht was alles open.. toen waren hier alle linksen concentrados, geconcentreerd, bijeen.. want in het centro obrero was een.. was een concierge.. in wie ze geen vertrouwen hadden..

(H: no? dat heeft nog niemand me verteld..)

Ze hadden in hem geen vertrouwen want, want ze zeiden dat hij alcahuete, verklikker, van de rijken was.. En wij.. wij.. mijn ouders waren goede mensen.. ze bemoeiden zich met niemend.. metian con nadie.. degene die kwam werd goed ontvangen.. en omdat ze geen verklikkers waren hielden ze hier vergaderingen en kwamen ze hier naar de radio luisteren.. want toen waren er geen radios.. ze beschikten niet over radios.. dus kwamen ze hierheen allemaal van links.. todos los izquierdas.. Alle avonden zaten we, pegados al oído.. aan de radio gekluisterd, te luisteren.. 'A ver... La pasionaria.. ' Die begon: 'a resistir.. verzet je.. que caiga la guerra.. opdat de oorlog valt..' Que caiga la guerra.. maar ze zaten hier acht dagen.. zonder de deur van het huis te sluiten.. zowel om wat te drinken als om wakker te blijven (?)..

Toen de oorlog begon.. dat is.. toen.. de oorlog in Marokko begon y todo.. sloten ze hier een overeenkomst, un pacto, dat.. si vienen unos.. todos unos.., si vienen otros.. todos otros..(?) En om twee uur 's middags se tiraron.. trokken ze de straat op.. de rechtsen..

H: En de linksen? Waar waren die?

C: Los de izquierdas.. de linksen waren op het land, daar waren we allemaal. Ik en mijn broer zaten op het land.. dat we hadden in de richting naar Alcolea.. te eten.. toen kwam m'n jongere broertje ons halen... want mijn moeder was geschrokken en wilde dat we bij elkaar kwamen.. En we gingen naar het huis van mijn zus, de mi lo que tenemos .. en een broer die we hadden.. die in de gevangenis had gezeten kwam ons achterna en die zei: 'moeder, adios.. moeder.. we gaan.. nos vamos..' En de andere.. omdat die chauffeur was buiten het dorp.. nada, niets.. Maar deze vertrok... naar Monzón.. En wij sloten de bar en we gingen naar het huis van mijn zus.. En.. ik heb een .. een oom.. een primo hermano die nu catedratico in Mexico is.. die was later

naar de oorlog vertrokken en die was er die dag ook.. Wat ik wil zeggen is dat de linksen verdwenen waren.. een broer van mijn moeder.. En toen we op weg gingen kwamen we die Maximo tegen... Maximo.. die ze gedood hebben cuando la guerra.. in de oorlog.. en toen was er een.. esto.. de man die mal empleado(?) was en die werd gedood hij was links.. Maar.. omdat we twee dokters hadden.. en er waren hier twee bailes, danszalen.. van de rechtsen en van de linksen.. van de armen en van de rijken.. en die man haalde een dokter voor ellos, hun.. En hij was nog wel links, de arme man.. Don German, die was verkeerd, mala.. En hij nam.. en mijn moeder.. toen hij langs kwam.. zij praatte met iedereen die ze tegenkwam.. ze stopte bij hen die daar stonden en ze zei: 'Maximo, lijkt het je niet triest dat entre padres y hijos los tengamos que matar.. dat vaders en zoons elkaar moeten vermoorden?'.. 'Oh.. señora.... er is geen andere oplossing, remedio.. geen andere oplossing.. het is nu eenmaal een feit.. todo hecho, al gebeurd.. ' Dat zeiden ze.. dat zeiden ze.. ik vertel de waarheid, estoy contando la verdad.. Que.. dat wat ik meegemaakt het.. omdat we de bar hadden.. daarom herinner ik me meer van toen, daarvoor, door de bar (?).

Con que.. en toen begon het schieten.. we hoorde toen al een schot en ze waren bijeengekomen in de klokketoren.. daar gingen ze heen en ze zeiden: 'vanmiddag komen we daar aan en vannacht zullen we schieten en we zullen zelfs geen kind aan de borst laten.' (H: tjezus.) Los de derechas, de rechtsen: 'no dejaremos ni niños en el pecho'.. en ..

H: Tegen wie zeiden ze dat..

C: Tegen m'n moeder.. tegen m'n ouders.. ik was erg jong.. erg jong.. om te begrijpen wat er gebeurde.. en wij gingen toen naar het huis van mijn zus.. en daar was ook mijn oom die erg links was.. en zijn vrouw ook.. die gingen later naar Mexico.. En daar kwamen we aan en we bleven daar de hele nacht.. En de burens naast ons.. s' nachts.. pim, pom, pim pom, pim pom.. Een lawaai...! Yo decíamos.. ik, we zeiden, pues,.. ze waren rechts, wat konden we doen? We zaten dicht tegen elkaar aangekropen, (allen met de billen tegen elkaar geknepen,?) los culos pretos, van de angst.. En midden in de de nacht klopten ze bij ons op de deur.. 'Laten jullie ons niet bovenkomen? laten jullie ons bovenkomen?' En mijn zus.. omdat ze.. : 'si, si.. estando en la guerra.. aquí estamos.. ja, ja.. we zitten midden in de oorlog.. maar we zijn er.. Eens zien wat er gebeurd'.. Maar de granujas.. de bandieten, wisten al dat hier... de fuerza, strijdkrachten van.. de versterking uit Monzón zat.. Mijn broer die had de hele nacht in ons huis gezeten met de hele versterking uit Monzón.. met allemaal van de CNT en de FAL.. allemaal.. hier in dit huis.. En wij deden het daar (in het huis van de zus,H) bijna in onze broek van angst.. (Lachen) En 's morgens kwam er een die ze de Fallero noemden.. heb je de Fallero al horen noemen.. (H: nee).. Hij was ook, oi, hij had ook een tante die ook anarchiste was en ze hebben haar vervolgd, le han corrieron, era una primera hermana, in Frankrijk die was... vamos.. heb je over Gusto Val horen praten? (H:ja).. die was getrouwd met een prima hermana van mij.. Die heeft een zus, die ook prima hermana is, maar zij is van een andere kleur.. Oh.. wat ik allemaal niet in mijn hoofd haal..

H: Nee, 't gaat goed.. we zijn nog maar bij de eerste dagen..

C: Hou je mond, calla te, ja zo gaat het, hablando, hablando.. al pratend.. lachen..

Ah.. ja.. We zaten daar de hele nacht en de volgende morgen om 8 uur.. kwam er eentje van de pim, pom, pim, pom... aan de deur.. M'n oom ontsnapte por el corral, over het erf, de binnenplaats.. ha, ha.. zo bang was hij.. en toen.. Het was m'n zus die naar beneden ging om de deur open te doen.. 'ik ben het, el Fallero, ik ben het de Fallero..' ha, ha.. En toen zei hij ancho de corazon, openhartig, zei hij..: 'en dat terwijl jullie de hele nacht hier hebben gezeten.. zaten wij de hele nacht in jullie huis en dronken we wijn.. en'.. We hadden een bar en er was likeur en van alles.. Entonces, en toen was het dat ze de hele klokketoren, van alle kanten, begonnen te naderen.. de klokketoren.. Dat hebben ze je wel verteld, niet? (H: Si, si).. de klokketoren..

En toen kwam de guardia civil van Monzón.. en ze omsingelden hen. En toen ze de guardia civil zagen... toen werden ze opgepakt..

H: Ze kwamen naar beneden, of..

C: Ze kwamen naar beneden, bajaron.. en ze werden opgepakt.. en ik zie nog steeds, alsof ik het nu zie gebeuren.. de gasolinera, het pompstation bevond zich toen hier op het kruispunt.. en.. ze zaten allemaal in een vrachtwagen... en hiervandaan zijn ze naar Barbastro gevoerd.. gevangen.. en daar.. ik was nog klein.. toen.. ik vertel je wat ik gezien heb... en ze voerden ze weg... en daar zijn ze gedood..

H: Hoeveel.. min of meer..

C: Ik weet het niet... op de kerkdeur staan ze allemaal.. Daar.. ik weet niet of het de gedoden of de doden zijn.. daar op de deur.. ze doodden ze allemaal... en ze staan daar als je uit de kerk komt..

Oh, Ana, als ze zouden weten dat ik je dit allemaal vertel.. ze zouden me doodmaken.. me matarian..

H: Er zijn meer mensen die me dit verteld hebben..

C: Ze hebben je dit al verteld..? Oh.. ze zouden me doodmaken.. Daarna.. dat was toen de oorlog al..

H: Maar, wat ik..

C: ..dat was toen de roden, los rojos al gewonnen hadden.. dat waren wij allemaal.. en wij gingen door met de bar.. en er kwamen mensen en de Roja y Negra.. en er kwamen militairen.. allemaal naar ons café.. En ik herinner me dat we een kapitein hadden die Portugees was.. die was erg sympathiek.. 'Carmeta...' riep die.. tegen m'n moeder.. 'la Carmeta, poem, poem, poem poem..', zingend.. en m'n moeder en ik lachen.. en gaf hem stuk kip.. en mijn moeder gaf hem altijd te eten, altijd... poberaza, de arme stakker.. ze gaf hem.. ze gaf hen te eten.. We slachtten twee varkens en zij hadden honger en ze gaf hen.. en oi.. en wat hielden ze van rum.. en oi wat hielden ze.. We hadden van alles want we hadden een bar.. maar ze waren zeer welkom, ze werden goed onthaald.. bien recibidos.. bien.. Ik vertel je de waarheid.. En, ha,ha.. toen.. op een keer toen kwam hij boven om me te helpen om de eieren onder de kippen vandaan te halen.. y, la, la, la la, (zingend) en toen zei de kapitein, weet je, kapitein van de Roja y Negra.. en hij zei: 'pang!'.. en ik gooide een ei naar hem.. 'Oi, die Carmeta' ha, ha, zei hij: 'die Carmen heeft ook streken ..de cada cosa'..

En ze lieten me koffie roosteren.. want vroeger deden ze.. haalden ze ze van.. er waren cooperaties en dat soort dingen.. en ze lieten me koffie branden, tostar, op straat, en la calle, en iedereen die naar boven ging (subir, de straat door?).. moest iets tegen me zeggen.. want ik moest koffie branden voor de bar..

die moest ik tostar..

C: Con que.. we bleven hier tijdens... todat we hier vandaan vertrokken.. Maar toen waren de rojos hier al de baas, ya mandaban.. Dat was nadat ze die opgepakt hadden..

H: Los rojos? Wie zijn dat..

C: Los rojos, si.. Ah... los anarquistas.. anarquistas, los anarquistas.. los anarquistas.. Mijn broer was van de CNT, en als kind, kan ik me nog herinneren, droeg hij een insigne van de Roja y Negra, of: dat rood en zwart was... Rood en zwart.. (onderbreking van haar echtgenoot... Van Durruti) .. ja van Durruti.. Mijn broer was voor Durruti.. en van die van Carlos Marx.. En was Lister hier ook niet geweest. (Man: nee, die was in Fraga.) Ik heb nog een gedicht gemaakt over Lister, ik zal het je laten zien..

H: zingt het liedje over de verrader Lister, gezongen door José in de film.

C: Is hij dat...? Nee.. (H: Si) (Man: ik weet wie dat liedje voor je gezongen heeft, en hij noemt José.)

Maar was Lister dan geen anarchist?

H: Communist..

Man: Republicano..

C: Republikein, Lister heeft hard in de oorlog gevochten.

H: Ja.. maar hier in Aragón kwam hij met zijn legeronderdeel om de kollektieven te vernietigen, zei men mij..

C: Ah, dat wist ik niet..

H: Mensen die iets ouder zijn dan jij hebben dat verteld..

Man: een onverstaanbaar verhaal over de goede kanten van Lister.

C: Mijn man was net zo jong als ik, maar hij weet dit, omdat hij in de oorlog heeft gezeten. Met 17 jaar was hij al fortificaciones aan het bouwen..

Man: relaas over persoonlijk gesprek met Lister.

C: Si, si. Zijn moeder (van haar man) zijn de beide benen geamputeerd, zijn vader in de gevangenis en de kinderen helemaal alleen thuis.. maar door een ziekte, he..

Maar z'n vader was anarchist..

Man praat door, maar Carmen gaat ook verder.

C: Bueno, pues, nadat het afgelopen was met de periode dat de rojos het heft in handen hadden.. ze vochten met vier stokken, cuatro cañas, een handje vol slechte wapens.. ze vochten.. het slechte, el malo, dat hier met de oorlog gebeurde is dat zich veel partijen presenteerden.. La FOUM, la UGT, la CNT, la FAI..

H: Hier in het dorp?

C: In Spanje.. (H: Si, si.) Iedereen wachtte op een Russisch pact, en toen er zoveel vlaggen semborreo, wapperden(?).

Bovendien toen ze ons oorlogsmateriaal zonden, voor de roden, moest dit door Frankrijk gebeuren. En toen was Daladier daar de machthebber, een fascist, en toen liet hij het niet naar Spanje gaan.. (man...) En daarna stuurde het naar Franco.. ze vochten hier met vier stokken, he.. (Man)

Ik weet niet of het aan een kant niet goed geweest is, toen de nazis zich presenteerden. Maar ze (de geallieerden) hadden zich in Spanje kunnen posteren en tegenhouden en men kon zien dat Duitsland bewapend was.. toen de oorlog in Spanje uitbrak..

Ze hadden toen kunnen zien dat eso... dat ze wapens hadden..

H: Maar ze hebben niets gedaan om het spaanse volk te helpen?

Discussie man vrouw.

C: En weet je waarom, omdat ze het goud van Spanje wegbrachten.. Ze brachten het naar Rusland.. maar iets zonden ze naar Frankrijk

om ons allemaal te onderhouden.. Pero.. daar.. ze behandelden ons erg goed, he.. maar zeer goede maaltijden en heel goede kleding.. en daar..

H: Wanneer zijn jullie uit het dorp vertrokken?

C: Wanneer we vertrokken.. een lie maart in '37.. en we vertrokken met m'n moeder, en.. en alles.. en we lieten het huis zo achter, want er kwam er een uit Bujaraloz.. een broer van hem.. 'Venga.. kom.. ze zijn gekomen..' ... een bombardement hier... sé que.. waartoe.. de bommen vielen hier en daar gingen we.. Mijn moeder pakte de karren.. en de twee varkens die we dat jaar geslacht hadden.. al het eten.. een zak meel.. een bidon koffie, een bidon olie.. en een militair zei haar: 'hier pak aan'.. en we werden beladen met een krat vol met kippen.. En op de karren was het een leven van jewelste.. Een rooie militair.. Al die pobretes, arme zielen, zijn naar het front vertrokken.. het was de quinto, militaire oproep, van de zuigelingen.. pobretes.. Ze huilden en omhelsden mijn moeder.. en 'tot ziens'.. tegen m'n moeder.. en ze gaven ons ..zij die in dienst moesten en van ons hielden.. dingetjes.. 'bewaar het voor me'.. en de kapitein gaf ons een koffer.. met horloges mee... toen we naar Frankrijk vertrokken.. Pues.. daar.. estapemos (?).. moesten we die achterlaten.. weet je.. En er was een koffer die m'n aandacht trok toen ik nog een meisje was.. en er zaten.. ha, ha, ha, ha... en nu.. en ik dacht dat het ballonnetjes waren een kind dat ik nog was.. en poef... en daarna pang... het was een koffer met preservativas, voorbehoedsmiddelen.. Je kon het je niet voorstellen..

En nu... alles wat ik je vertel.. moet je bedenken.. dat we hier vandaan vertrokken.. allemaal.. cargados.. volgepakt.. daarheen..

H: Waren jullie met veel mensen?

C: Mira, ik kreeg een kar met m'n zus, we hadden toen twee karren.. m'n zus, m'n oom, zijn vrouw, een oma van 80 of 70 jaar, de opa.. en een jongetje.. en dan nog een chabal.. (H: un acabal?).. eentje van familie Val.. de kinderen.. die hier was uit Bujaraloz.. en we vertrokken allemaal samen.. En allemaal met twee karren.... drie.. ook die van hun.. En toen we bij el Pez (?) kwamen vertrok een meisje.. zij kwam er een van de Roja y Negra tegen en die nam haar mee naar Barcelona.. en de familie daar nam haar op.. Heb je horen praten over.. ze heette.. peratilla? Peratilla... was er een.. was ~~la puta(?)~~ de antes de la guerra.. de hoer? van voor de oorlog... la puntalandelante, uit de voorhoede.. (aannemelijker) .. van de anarchisten.. Dat wil ik je zeggen.. we waren toen allemaal een.. allemaal samen..

H: Met welke families.. ken je bijvoorbeeld de Arisos.. Rogelia.. die is ongeveer zo oud als jij?

C: Rogelia.. ah.. Rogelia.. oh.. dat was m'n vriendinnetje toen ik klein was..

H: Met hen ben je niet vertrokken?

C: Met haar zus.. vertrokken we naar Frankrijk.. maar daar werden we in een andere wagon gestopt.. en daarna.. nee.. met haar zus Dolores.. die in Frankrijk gestorven is.. Si.. En een broer.. van Rogelia.. was getrouwd.. getrouwd met een prima hermana mía.. die was in Frankrijk.. En de zus.. van haar.. van Josefina is de zus die getrouwd is met die fascist.. heb je het begrepen.. Alleen maar por interesese.. om het geld.. (discussie met man, onverstaaanbaar.) M'n ooms waren al oud.. maar ze lieten ze stenen sjouwen, recoger.. stenen op een karretje tillen.. m'n ooms.. maar toen waren we hier niet.. toen de nationalen hier kwamen..

toen waren we al vertrokken.. Toen waren we al vertrokken.. we zaten toen in Vic.. daar voegden we ons bij.. (H: in Vic ook?) .. in Vic.. bij de carabineros.. Daar zaten heel aardige mensen bij.. die lieten ons aardappelen stelen.. en de carabineros stonden op wacht om te waarschuwen als de eigenaar kwam.. ha, ha.. om te eten.. begrijp je me.. We hielden ons schuil in een torre.. en we hadden wel trek.. y pasamos ganas.. Twee van die carabineros.. dat waren erg aardige jongens.. van links.. no se.. degeen toen die links was in de oorlog.. die was daar.. en die kwamen geregeld naar de torre.. weet je.. in de torre waar we verborgen zaten.. En bovendien.. toen we aankwamen lieten ze ons niet binnen in de torre.. ze lieten ons niet.. in Vic zijn veel fascistes.. en rechtsen en alles.. En toen we daar aankwamen lieten ze ons niet binnen in de torre, want ze dachten te weten (?) wat we waren.. En toen we.. digamos.. begonnen met spullen tevoorschijn te halen.. dat was allemaal goed geregeld.. en matrassen en bedden tevoorschijn haalden.. eten.. eten vooral.. want de rest hadden we achtergelaten.. het meeste hadden we achtergelaten.. bij de luchtaanval en dat hebben ze allemaal gestolen.. maar we hadden matrassen enzo..

H: Zijn jullie na dat bombardement nog teruggegaan?

C: Dat zal je zo zien.. Maar ik vertel je nu hoe het was toen we in Vic waren.. We waren in Vic en ze lieten ons niet binnen in de torre.. want ze dachten dat we.. want daar.. 'estaban los hijos al front?.. al front?' zeiden ze.. in het Catalaans.. 'al front, al front? Estaban en macat?..' want zij hadden allemaal in de bossen verstopt gezeten.. in de bossen en in Barcelona.. Daarna.. die mensen.. toen ze ons kenden.. toen ze ons leerden kennen.. en ze dit allemaal zagen.. en ze ons aardig vonden.. 'en dat.. waarom?' Met het jonge meisje dat ze hadden.. werden we dikke vriendinnen.. Maar met de anderen.. konden we niet goed opschieten.. door de kleur.. begrijp je me niet.. de jeugd, weet je, onder elkaar en nog minder met buitenstaanders, forasteros, para sentir novia (?), maar wij tegenovergesteld.. vriendinnen..

H: Zaten jullie toen allemaal in het bos?

C: We zaten toen in een torre.. naast het vliegveld.. Er bevond zich een vliegveld in Vic.. van de rojos.. en we hadden niet meer dan een pad dat er dwars overheen liep.. en als kwam... en midden op dat veld stond een torre.. en als de vliegtuigen, aviación, kwamen, ik weet niet of je de pilotos hebt gezien die het gebied bewaken.. ha, ha... tussen hen in verstopten we ons dan.. in het gebied van de bombardementen (?).. Er was een vrouw van een kapitein van de carabineros die daar waren.. ik weet niet of ze overleden is.. maar ze was heel mooi.. opgemaakt.. heel donker.. Ik herinner me dat ze bovendien, encima de todo, veel goeds, fiemo(?), heeft gedaan.. haha.. en toen de oorlog kwam en ze naar buiten kwam was de deur helemaal kapot.. haha.. door de vliegtuigen.. die bombardeerden toen ze overkwamen.. Zo was het daar.. dat vertel ik je.. En daarna.. daarna.. toen we Vic en zo verlaten hadden... vertrokken we naar Figueras.. We namen de kar en tron-tron, tron-tron... wil je iets lezen waar ik dit in detail uitleg? (H: Ja, ja) Si? Over de oorlog in Spanje?

H: Natuurlijk, maar eerst wil ik jouw verhaal verder horen..

C: Wel, we kwamen daar... in Vic aan.. en toen kwamen we daar.. tenminste één familielid tegen.. die kommandant was van de post van de... guardia... de.. de.. (H: guardia de asalto?) van de guardia de asaltos, si.. een kommandant. Die bleek een familielid van ons te zijn.. Wij kenden elkaar niet.. alleen maar van.. Hij

kende ons door z'n vader... die was, die had gestudeerd.. maar dat beviel hem niet en toen ging hij bij de politie.. En.. en bij de.. de politie was trouw gebleven aan de regering.. En hij was daar kommandant van de post op de plaza de torros. En toen hij ons zag was het enige wat hij zei: 'kom me opzoeken... muy mudados ha, ha.. y muy bien de valor y muy vagos (?).. En hij legde ons.. en daar.. oi.. hij gaf ons een matras.. en hij plaatste ons in ... esto.. in het bos.. en mijn vader mocht brandhout zoeken in het bos.. en mijn zuster werkte met een machine en maakte materiaal voor de oorlog.. campa... esto.. tiendas de capaña, tenten... voor.. el joz(?), voor het leger.. en ze verdiende met dat naaien.. Naaien op de machine, tenten.. si.. En.... we hadden daar al hacia de tout(?), bijna van alles.. het toeval was.. zwijg... omdat het argot, dialect is, moet ik mijn hersens aan het werk zetten, mover... Ze gavan ons daar het dubbele rantsoen, want omdat we in het bos werkten gaven ze ons dubbel rantsoen.. En we verkochten... een.. af en toe ,algo un fajo de leña, een lading brandhout.. algo un fajo de leña.. we verkochten het niet.. want omdat er toen geen eten was.. en in Vic waren veel mensen die geen leña hadden.. en ze kwamen en voor een fajo de leña gaven ze ons een paar schoenen.. en we kochten een paar schoenen voor een lading brandhout.. Maar er was een carabinero.. de mala leche.. dat was een rotvent.. en hij se dio parte.. en hij eisten een deel op van wat wij ontvingen.. ha,ha.. en we gaven het.. want, hija mia, pasamos hambre, we hadden honger.. we hebben honger gehad... hier in Spanje.. wat ik je zeg is waar.. En die carabinero hebben we nooit meer gezien.. maar.. een zigeuner.. een zigeuner.. waarom?... een zigeuner maar die ook niet bij de zigeuners hoorde.. hij eisten een deel van... esto... maar nada.. hij pakte wat hij wilde.

Daarna..

H: hoelang zijn jullie daar geweest?

C: In Vic? Mira.. we moeten het front van Sitges(?).. verlaten hebben.. in maart tot de vierde... nee.. een maand voordat we.. op vier februari kwamen we in Frankrijk aan.. Bijna een jaar.. pero, en este tiempo, si.. met dit weer, in deze tijd(?), si.. Ze lieten ons niet vertrekken.. Eerst zaten we in een klooster.. daar.. refugiados, gevlucht.. in Vic.. maar net daarbuiten.. in een aldea.. een gehucht.. ze noemen het forradara.. ach.. forradara.. nee, dat moet later geweest zijn.. forradara.. Voordat we daar kwamen.. dit was daarvoor.. Toen we met de karren in Forradara aankwamen.. waren we met 28 de cuadrilla, een gezelschap van 28..

H: allemaal mensen uit het dorp?

C: Nee.. en we gingen naar de burgemeester om te zien of ze ons brood zouden geven.. en ze gaven ons een brood.. voor.. per gezin.. en we waren met 28 en per gezin.. iedereen kreeg een brood.. om te eten en voor later onderweg.. En toen we in Vic aankwamen kwamen we langs Suria.. por Suria y eso.. in de buurt van Suria zijn.. zoutmijnen.. en daar kwamen we langs en we zagen ontbonden, verlaten kloosters en uitgebrande kerken en de esto de todo... Het is erg triest... de oorlog.. De oorlog.. voor niemand hoop ik dat die plaatsvindt.. nee, nee, nee,... je houdt nooit van de oorlog... nooit.. Omdat... je kan beter eerst een dialoog hebben.. en niet.. en oorlogen, nee.. die.. alleen maar.. want ik wil geen oorlogen meer.. en ik wil ze niet meer, noch... noch voor m'n kinderen hoop ik dat er een nieuwe uitbreekt he.. Mijn zoon is bevriend met het hele dorp.. hij podra, zal kunnen,

stemmen voor wie hij maar wil, begrijp je me...

H: En hij kent de geschiedenis..

C: .. claro... duidelijk dat hij die kent..

H: .. en die van jou ook?

C: Ook. (Man: en die van mij ook.) Die is mas fuerte, nog erger.. (Man: en om niets anders dan om ideeën.) Ik heb hem alles verteld wat me overkomen is.. si.. En ze gaven ons brood.. ze gaven ons 28 broden in totaal.. en daarna bleven we in Vic.. en daarna, na Vic.. ya cogimos de residada, ya cogimos de otra vez.. en de huiseigenaars, amos de la casa, zeiden tegen ons: 'ai, gaan jullie toch niet weg, er zal niet gebeuren, ga niet weg, ga niet weg'.. We hadden daar niets gedaan, en hier ook niet.. We hebben nooit gedood, nooit gestolen, niets... we hadden alleen maar een café waar mensen kwamen die we goed ontvingen..

H: Het enige wat jullie gedaan hadden..

C: .. ze pakten daar iedereen op die links was geweest.. en.. hier ook, pues nada.. Want ze kwamen hier ook voor de oorlog vragen of we het centro obrero niet in huis wilden hebben.. ai.. het centro agrario.. en m'n vader zei.. van niet ..

H: Zijn ze hier ook geweest?

C: Si, si.. de rechtsen.. Ze kwamen hier vragen of het centro agrario hier kon komen (vergaderen.) En mijn vader antwoordde van niet.. dat wij onafhankelijk waren en dat wie wilde komen om een peseta te verteren welkom was..

H: Was je vader ook anarchist..

C: Pues no.. si, si.. wij waren links.. en toen waren we allemaal anarchisten.. zo was de situatie.. allemaal.. iedereen die links was was anarchist.. todos.. Aquí nada mas que la CNT.. niets anders dan de CNT zag je op straat.. la CNT y la FAI, hahaha.. Conque.. daarna namen we de... konden we niet langer in Vic blijven.. (H: waarom niet).. om.. we waren bang, conjo.. om .. om dat wat.. ze met hen die gebleven waren hebben gedaan... no.. no.. no.. Toen we op weg waren hoorden we bombardementen die de brug bij Balaguer en alles deden springen aan de kant van de rojos.. zodat ze er niet overheen konden komen.. Conque.. toen we in Vic waren vond er een aanval bij de Ebro plaats.. daar waar Lister vocht... en de kolonne van Durruti.. Daar vochten ze.. en waartoe.. daar doodden enige troepen van de.. de.. Italianen.. para que.. waartoe.. Alles wat ze konden met vier stokken, cuatro caños, deden de arme stakkers.. hasta que.. tot.. ze doodgingen.. ze stierven.. Voordat ze konden doorbreken waren ze al dood.. Oi, chiqueta.. zij hadden ze uit Italië en Duitsland achter zich staan.. tegen de vier arme Spanjaarden die met vier stokken vochten.. Conque.. een verslagen leger is erg triest.. En dat je vecht voor de vrijheid.. en tegen el hambre y todo, tegen de honger en zo,(?).. en die arme stakkers die huilden en nog steeds zijn er mensen die huilen.. En we huilden allemaal.. de mannen ook.. We stonden allemaal te huilen.. omdat ik het zag..

H: en toen?

C: Daarna vertrokken we.. we vertrokken, zo gingen we met de karren.. tron-tron, tron-tron, tron-tron.. langs alle wegen naar boven tot we 'trein!' hoorden.. Toen ze het vliegveld ontruimden zei m'n moeder: 'Alle zoons van de wereld zullen voorbijkomen, pasaran'.. Er kwam een karavaan van allemaal vrachtwagens om het vliegveld te ontruimen.. van de rojos... en iedereen erachteraan.. En toen dachten we nog steeds eso, dat we naar huis zouden terugkeren.. nog steeds hadden we het vertrouwen dat.. er nog een offensief zou komen en wij weer naar Spanje.. En.. que

va... niets van dat alles. Con que.. toen mijn moeder zei: 'alle
 zoons van Spanje komen hier voorbij behalve de mijne', sprong er
 een van een vrachtwagen: 'madre, moeder'.. mijn broer.. m'n
 broer.. die op eten was uitgestuurd voor onderweg... met een
 vriend, die een andere weg had genomen om eten te zoeken..
 Conque.. toen gingen we op weg, tron-tron, tron-tron, lopend
 langs, onder de beschutting (van struiken?). We kwamen bij
 Figueras aan en daar.. een bombardement... toen konden we niet
 meer.. dat was verschrikkelijk.. een bombardement.. op de
 vrachtwagens... we vluchtten weg.. m'n vader aan ene kant, m'n
 moeder aan de andere kant.. iedereen.. We gingen een huisje
 binnen en daar was een militair en die had zich tussen de muren
 beklemd, verschansd.. 'Weg van hier! Gaat u hier vandaan! Want zo
 niet, want als er hier een bom valt.... Dit is een is een
 polverin, een kruitmagazijn, gaat u weg!' Oi.. naar wat voor 'n
 schuilplaats stuurde hij ons.. een schuilplaats.. een hutje met
 een stal en vlakbij dat kruitmagazijn.. Dus wij weer weg, nos
 conformemos, en volgden de weg verder en we verborgen ons in..
 m'n zus.. die nog steeds leeft, de kleine en ik in een
 cantarilla.. een grote kruik, vat.. y por las puñetas.. En m'n
 grootvader op de kar zonder dat hij eraf kon komen.. en m'n oom
 en m'n tante.. holden alle kanten op.. met het bombardement.. Y
 por fin.. tenslotte.. ya cansada... al uitgeput van alle dagen
 mitralleurvuur te moeten doormaken.. en dat die kwamen en anderen
 gingen.... vliegtuigen.. gingen we naar de guardia de asalto..
 daar gingen we heen en zij lieten ons.. binnen in een.... ze
 lieten ons.... ze stopten ons in een schuilplaats daar... in
 een.. een .. bodega van de guardias.. En daar gingen we zitten en
 zeiden we tegen elkaar: 'als ze ons doden is dat wat god wil..'
 dat zeiden we.. Met zoveel bombardementen.. zoveel
 mitralleurvuur.. zoveel van alles.. Conque.. daarvandaan
 vertrokken we... We zaten daar een hele dag.. een hele dag tot in
 de nacht en 's nachtr met de kar: tron-tron, tron-tron, tron-
 tron.. y allez, allez, allez... en we kwamen bij la Jonquera..
 H: Met de kar nog steeds?
 C: ..alles.. allemaal..
 H: Alle 28?
 C: Nee, niet met ons 28en.. de anderen waren al toen we in Vic
 zaten met de familie naar Frankrijk gevlucht.. We waren nog met
 m'n oom... m'n oom en m'n tante en.. m'n zus, m'n zwager, m'n
 nicht die (onverstaanbaar) en wij allemaal: m'n vader, m'n
 moeder, m'n zus Nieves en m'n broer Pedro en ik.. Zo gingen we
 samen.. en de schoonouders van m'n zus..
 We kwamen bij de grens aan en daar gaven ze ons te eten.. wij
 kinderen gingen het in pannen ophalen.. en dan ze gaven ons eso..
 En daarna zaten we een week in het bos.. in het bos met de
 karren.. Dat bos.. die bossen in Frankrijk.. het was geen.. dorp,
 er was geen dorp.. era una nación (natie?) daar alles.. Van alles
 achtergelaten.. machines lagen op de grond verspreid..
 verhuiskarren uit elkaar gehaald.. er lag van alles..
 schrijfmachines.. van alles.. was er achtergelaten. De mensen die
 daar woonden zijn zijn miljonairs geworden.
 Maar die van hier.. daar waren er nog steeds enkelen van.. die
 recogian la caballería, de paarden bijeenhielden omdat ze nog
 steeds dachten dat we weer zouden teruggaan en maar een paar
 dagen in Frankrijk zouden blijven..
 We zaten daar een week in de regen en het water viel op ons
 neer.. en m'n vader maakte een gordijn... con cuatro hungos..

omdat het was .. het is (onverstaanbaar)..want hij was ooit soldaat geweest.. van kurk.. van kurk en een.... een.. hoe zeg je dat.. een bedekking.. un toldo.. van kurk.. en hij plaatste zes takken die hij van de bomen hakte.. en daar legden we twee matrassen op.. En.. tsjip-tsjip, tsjis-tsjip, tsip-tsjip, en daar sliepen we tsjip-tsjip, tsjip-tsjip: het water stroomde acht dagen naar beneden, over ons heen.. En overal karren.. overal karren.. todo de carros.. aquel era una nación de carros.. dat was een land van karren.. de ene kar na de andere kar, na de andere kar, na de andere kar, en een opening en nog een kar en nog een kar, en nog een kar.. todo.. alles de eso.. in Frankrijk.. heel Frankrijk zat vol met karren..

H: En allemaal Spaanse...

C: ... allemaal.. met allemaal Spanjaarden.. en allemaal abondanabamos.. alli.. en daar lieten we alles achter.. Dat was eigenlijk al het einde.. no.. Na acht dagen y eso, ya.. want we verwachtten.. we hoopten erop terug te gaan.. we hoopten nog steeds dat er nog een offensief zou komen.. Figate.. conque estamos (onverstaanbaar)... in Frankrijk.. hoe we al bijna in F. zaten (?).

Conque.. toen besloten we om naar Frankrijk door te gaan, pasear.. We moesten er alles achterlaten.. En we zeiden dat we, zodra we konden terug naar Spanje zouden gaan.. maar, mais als ze ons zouden willen doden, dan doodden ze ons, ze doen met ons wat ze willen.. (onduidelijk)

Maar we komen daar en ze laten ons niet passeren, nada.. Ik had drie of vier jurken aangetrokken, de ene over de ander.. m'n zus ook.. drie of vier jurken over elkaar aan.. zodat we daar waar we zouden aankomen, tenminste van jurk konden verwisselen.. een andere jurk kunnen aantrekken..

H: En het was ook midden in de winter?

C: Si.. midden in de winter.. pero.. maar we werden nooit verkouden, no nos enfriamos nunca, terwijl we toch aan de poort van het kerkhof en alles geslapen hebben.. bij de deur, puerta, van het kerkhof en alles..

H: Wat waren jullie sterk..

C: Oi.. tu no sabes.. conque.. We kwamen tot eso.. nada.. we moesten toen wel vertrekken.. Daar waren.. daar konden we niet blijven.. op geen enkele manier.. Salvate de la primera (?) sabes, pero la segunda.. si te pillan.. te matan.. Ontkomen was het eerste weet je.. maar daarna.. als ze je te pakken krijgen vermoorden ze je.. Conque.. er kwamen vrachtwagens aan en toen.. kwam de zus van Rogelia bij ons.. Ze was onderweg naar Frankrijk...

H: Dolores?

C: Ja.. Dolores.. ja.. Dolores voegde zich bij ons om mee te komen.. Maar resulta.. toen we aan de grens stonden.. zeggen ze: 'een plaats voor één.. er is een oplaats voor één.. met een kleintje'.. en zij was met het kleintje dat ze had.. en ze kon.. en zij.. En toen we Frankrijk binnengingen.. gingen we uit elkaar.. en wij gingen met een vrachtwagen.. en wij waren met meer dan honderd mensen.. in een vrachtwagen.. zonder portieren.. en we stonden zo opgepakt.. asi...de een naast de ander.. en bij de puertas de Francia.. de passen die er zijn in Frankrijk.. oe.. oe.. oe.. allemaal (schreeuwden ze) zo.. Als er een naar beneden viel.. zou niemand die meer teruggezien hebben.. Dat heb ik in dit gedicht gezegd, waar is het..

'Noche de una clara

noche de sangre y de horror
dejé mi tierra buena
en manos del embasador?..

Toen ik het maakte.. oi.. toen huilden we...

Na twee dagen kwamen le Balou binnen en gaven ze ons een rijst (schoteltje).. die brandt.. een rijst zoals de chinezen maken.. que te pegan, je brandt.. que te tapan.. die mengen ze met een lepeltje rood spul dat je in brand zet.. Hahaha.. en dat met enige stokbroden.. zo wit.. zo lekker.. oi.. en we konden niet genoeg van dat brood krijgen.. Maar er kwam nog steeds fascistische luchtmacht, aviación over.. ze kwamen nog steeds.. en ze cirkelden.. vlogen rondjes boven de doorgangen.. en ze kwamen terug.. nog steeds die fascistische luchtmacht.. ook nog in Frankrijk..

H: Maar ook boven Frankrijk..? Dat is bijna niet te geloven

C: .. in Frankrijk.. Het is bijna niet te geloven, maar ik vertel je de waarheid.. Ook nog daar.. in el pu.. in het dorp in Frankrijk.. a mi.. volgens mij.. zagen ze.. ze droegen.. eso.. alles.. alles om te.. en. En ze hadden er nog meer mensen kunnen doden omdat ze dat wilden.. want ze hadden naar boven kunnen komen om ons te doden.. Bombardementen en schieten en mitralleurgevechten op die weg.. dat was verschrikkelijk.. En altijd maar verscholen.. en 's nachts trokken we verder..

Conque.. toen we in Frankrijk aankwamen.. en daar stopten ze ons in een trein en zo gingen we twee dagen.. we doorkruisden.. crucemos..

H: Ze stopten ons in een trein.. wie..?

C: Pues.. de Fransen.. toen namen de Fransen de de verantwoording voor ons over, hicieron cargo de nosotros los franceses.. En in ieder station hielden ze ons tegen, lieten ze ons stoppen.. en gooiden ze ons.. gaven ze ons te eten.. kwamen er verpleegsters en dokters langs.. en degeen die ziek was brachten ze naar het ziekenhuis.. het dichtstbijzijnde..

H: Wat een verzorging.. wat goed...

C: Bien.. bien.. ze behandelden ons erg goed..

H: Daar heb je geluk mee gehad?...

C: Dat zal je zien.. dat ga ik je vertellen.. We kwamen daar aan... in Frankrijk.. en daar waren we twee dagen.. en toen gingen we door, over, por.. Toulouse, Perpignan, Carcasona.. en tot op 20 kilometer van Parijs, en langs Lyon en alles wat je nooit gezien het en wat ik je zal voorlezen (?)..

H: Tot aan Parijs zijn jullie gegaan...?

C: Tot aan Parijs.. met ons 200erden .. en we waren bijna Engeland.. We zouden naar Engeland gegaan zijn als we niet bang waren geweest om de charcol, kanaal(?) over te steken.. we hadden al teveel land over gestoken... hahaha.. en we kwamen bij de Seina inferior aan, de benedenoever van de Seine aan.. Daar waren nog nooit buitenlanders geweest.. we zaten daar in een soort van kolonie.. en daar waren we..

H: Waar was dat?

C: In San Valery-en-Caux (Cos) en daar beneden, inferior.. een kolonie aan de zee.. aan de benedenoever van de Seine... bij Rouen.. waar alle Duitsers binnenkwamen... Daar.. daarheen brachten ze ons.. denk niet.. ze brachten ons naar een kolonie en ze hielden ons veertien dagen opgesloten..

H: Opgesloten?

C: Opgesloten.. en landones (?) of druppels.. ze gaven ons neusdruppels.. goed te eten maar zonder naar buiten te kunnen

gedurende veertien dagen.. zodat we geen enkele infectie uit Spanje zouden meenemen, we kwamen uit een oorlog.. En toen enige Franse dokters en een Franse verpleegster en die zeggen tegen ons: 'Le mati ce soir les gotes, rotes' (?). 'Ah'.. zeg ik, pues.. 'deze mensen willen ons nu druppels geven en vannacht laarzen(?), botas..' hahahaha... ik verstond het zo.. hahaha..

H: je begreep dat frans wel goed...

C: Oh.. maar het ging me heel goed af.. ik moest vertalen.. ik pakte het heel makkelijk op.. maar ik herinner me niet veel meer.. En er kwamen enige vriendinnen om het eten in de eetzaal uit te delen.. zij waren links.. want.. degenen die toen naar ons toekwamen waren allemaal links.. De rechtse.. toen we eens kleren ophingen, tender, de was, in een tuin die van rechtse mensen was.. ooh.. toen wachtten we niet.. maar namen de kleren op en holden weg.. Si.. want toen mijn moeder daar de was ophing in een ruimte die algem.. die van rechtse was.. en toen begonnen ze te schreeuwen... en waarom? We namen de was op en weg.. hahahaha... Maar we vatten een vriendschap op voor deze vriendinnen, want ze kwamen ons eten.. eten brengen.. en brood uitdelen.. En ik weet niet hoe het kwam, maar ineens: 'Carmen, Carmen'.. en we zeiden: 'Comment s' appelle-vous?' 'Ah, moi Carmen', en ze pakten me bij de hand en we verdeelden het brood onder todo eso.. al die mensen.. En brood met chocolade en eso.. daar kreeg ik altijd wat meer van dan de anderen.. en eso.. ik wist niet waarom ze dat deden.. porque.. want.. terwijl, als.. mientras je ze een beetje begrijpt.. leer je wat.. weet je iets.. en ik sprak het slecht uit.. en dat deed ze plezier.. en ik wist niet waarom..

H: ... en je was nog jong...

C: Si.. en een vrolijk meisje.. ik was vrolijk..

H: Zoals nu.. nog steeds..

C: Dat is het enige dat ik gehouden heb.. es el único que me quedo..

H: Je weet wel te leven, he.. Met alle nare dingen die je beleefd hebt..

C: .. en met al die dingen.. dat zul je zien...

H: En toen in Rouen.. daar was je met..

C: In Rouen.. in Rouen.. daar wachtte een autobus op ons.. en ze.. verdeel.. ze deelden ons in in zones.. en ons vervoerden ze naar een kolonie...

H: Maar.. met de hele familie..

C: Met de hele familie, si, si, si... We waren met ons allen.. met de hele familie.. in die kolonie.. si..

En eens..haha.. was er een oom van me.. die ook naar boulet (?) gekomen was.. hij ook.. het was een kolonie.. en vroeger was het.. ik weet niet of je er geweest bent.. en die was helemaal wit.. (onderbreking, bel)

H: We zijn nog steeds in de kolonie...

C: We zijn daar in de kolonie... en daar se hacia comedias y... todo.. maakten we komedies en alles.. komedies maakten we.. na alles wat we samen meegemaakt hadden, pues.. komedies door, voor de Spanjaarden.. daardoor kregen we blijdschap in ons lichaam.. Begrijp je...

H: Ondanks.. je wist niets...

C: Ooh... mijn moeder.. llorando, huilde.. De jongeren niet... maar m'n moeder huilde.. en er kwam een franse man daar.. en die zei..: 'En ik.. heb de oorlog van '14 al meegemaakt..' en die droeg nog steeds.. y vengas.. en hij kuste m'n moeder .. omdat ze

hulde.. de fransman.. een paar kussen.. hahaha.. hij dacht dat..
haha.. oh.. de arme ziel.. pobreta, pobreta.. twee zoons in
Spanje en we wisten niet wat er met ze... en m'n moeder en m'n
vader huilden.. entientes..

H: Si.. maar de jongeren..

C: Los jovenes.. voor ons jongeren.. wat er daar gebeurde.. era..
dat was de glorie.. mujer.. We trouwden elkaar.. en we hadden
geen geschiet.. sabes, weet je.. Conque... mijn vriendinnen die
frangaises.. pues.. toen we op een keer uit wandelen gingen..
riepen ze me op straat..: 'Carmen, Carmen, Carmen..' We liepen
toen met m'n zus en nog drie of vier meisjes... lalala.. ze
paktten ons vast en we begrepen elkaar niet en ze namen ons mee
naar een bioscoop.. harta he(?), igual a mi me ..(?), ze hadden
ons naar welke bioscoop dan ook mee hebben kunnen nemen.. En ze
zeiden tegen ons.. de ene was getrouwd en die was erg jong.. ze
was 21 jaar.. ze heette Susan.. en de andere.. Odette.. siempre..
(volveis por uble?).. en we mochten elkaar heel graag.. heel
graag.. ik zou er iets voor over hebben iets van hen te weten,
horen..en ik heb er al op gewacht.. maar heb nooit meer iets van
ze vernomen.. want toen kwam de oorlog al..

En.... en ze namen ons mee naar de film.. en we gingen allemaal
zitten en ze lieten ons een film zien en ik weet nog steeds hoe
die heette.. : Une femme jalouse.. (como?) Une femme jalouse...
una mujer celosa.. ik herinner me die film nog steeds... oi...
hoe we daar van genoten.... dat weet je niet half.. Daarna kwamen
ze me iedere dag halen.. en een andere vriendin die la Junquena
(?) heette.. Ze gaven ons.. lieten ons merendar.. de
avondboterham, het zesuurtje eten.. en als we niet aten dan namen
ze ons mee naar een bar en en zorgden ervoor dat we bij hen
bleven plakken.. nos pegarian.. en ze zorgden voor kadootjes..
oi.. en ik zong liedjes voor ze.. hahahaha... ik had er plezier
in en ik zong erg goed.. En ze hadden allemaal hun
vriendschappen daar.. met de linkse Fransen.. en zij raakten
bevriend met allemaal.. De een nam de ene mee.. anderen namen
anderen mee.. anderen werden bevriend met andere lados, kanten,
met kommunisten, anarchisten.. van alle.. van alle richtingen..
van links kwamen ons bezoeken.. En wij met degene die je aardig
vindt.. daar.. Ya te digo..

En daarna... ya digooo.. ya.. werden we naar een andere kolonie
gebracht, deden ze ons van kolonie wisselen ... Oi.. was een
wanhoop, desespera..

H: Waarom.. de oorlog..?

C: Want hij was... deze kolonie was, hija mia, die was voor de
kinderen uit Parijs.. En.. en ze moesten daarheen... ik weet
niet of ze uit een tehuis kwamen of wat.. maar ze moesten
daarheen om de zomer door te brengen.. aan de haven bij de zee..
(Onderbroken door de man, maar laat zich niet van de wijs
brengen..)

Ik kan me nog steeds één ding herinneren.. wij waren er niet aan
gewend elkaar te kussen zoals de Fransen.. ze liepen vooruit op
ons... En als ze elkaar kusten riepen we: 'oeoeoe... oeoeoe'..
maakten we lawaai.. wij kinderen.. Daarna was er daar een stel in
zee.. op het strand.. het waren twee jongens en een meisje.. en
de een aan de voeten en de anderen aan de handen.. en ze deden:
'bim.. bim.. bim..' en of ze gooien haar niet.. of ze gooien haar
wel in ze.. oi.. als ze haar in zee gooien is dat slecht, mal..
en we bleven wachten...

En later kwam er een Mexicaans schip.. dat hield stil in het

water.. pues.. mira.. en die brachten.. die kwamen onze kolonie binnen(varen).. in de zeehaven.. en toen ze wisten.. Dit is de zeehaven.. en hier is een arm die het binnenland ingaat.. en daar aan die zijarm hadden we de kolonie.. en als je daar naar boven (aan wal) ging.. kwam je de keuken binnen.. en daar liep de kokkin met een soort van klompen.. weet je.. ze was een Française..

En er kwam.. er stopte een Mexicaans schip.. en ze zeiden tegen ons: 'Españolas.. willen jullie met ons mee naar Mexico?'.. Ooi.. wie zou er zo ver weg willen.. Daarvandaan gingen ze zelfs naar Engeland met kanoos.. en tegen ons zeiden ze.. als we willen gaan.. dan..

(onderbreking, vol bandje..)

C: ... Chateau de Gros-Fix... allemaal in de provincie van.. esto.. op 40 kilometer van San Valery.. daar stond een groot kasteel en daar waren we met.. daar waren er 200.. Daar.. daar van de kolonie.. daar gingen we allemaal samen heen.. en daar nos depaci.. ze brachten enigen (los ulos?).. naar Criel.. heb je van Criel gehoord?.. Dat is daar.. nog steeds.. Normandie.. pues... daar brachten ze de anderen heen.. en ons brachten ze naar Valery.. En daar.. hadden die vriendinnen van mij een zus wonen.. en daarvandaan kwamen ze ons op de fiets opzoeken.. ze kwamen op de fiets om ons te zien.. op de fiets.. En daar me salió un pretendente.. had ik een aanbidder.. een neef van hen.. die was in de bioscoop.. de bioscoop was van hen.. en die zei tegen me: 'Carmen... moi fououou... pour toi'.. begrijp je. En ik zei hem : 'moi, ne l'ai pas compris.. lo que se sabe de comme-ça..' 'Och.. oh.. lalachamelala (?).. moi.. mou.. fou.. fou.. fou pour toi', en ik begreep hem toen wel maar maar ik was nog maar zo'n kind en wat zeg je dan.. En ik zei tegen die naast hem: 'zeg hem.. zeg hem maar dat hij gek, loco, is.. loco, zo zeggen wij dat'.. maar nog een meisje.. was ik (?).

En op een dag zeiden ze: 'laten we het bioscoopprogramma.. naar.. Veules-les-Roses.. een buurdorp.. brengen..' En we brachten het filmprogramma.. en we werden gevolgd door op z'n minst door een quadrilla de Franceses.. een viertal fransen.. en wij waren met ons drieën.. vieren.. la Toufena.. la Odette, la Susanne en ik.. En we liepen te zingen.. 'Santa de lo papier (?), olala, olala..', hahaha.. en toen vloog m'n schoen uit en viel de hak eraf, el tacon.. en de 6 kilometer (doet het hinken voor) hahahaha.. We kwamen daar aan.. en een groepje Franse jongens volgen ons.. en ..' oh... jullie zijn Spaansen..' en toen zei Odette tegen me: 'zeg "zwijnen" tegen ze'.. in het frans he.. en omdat ik het begreep zei ik: 'weten jullie dat jullie zwijnen, tocinos zijn..' Hahaha.. 'Moi n'est pas tocino, no.. moi n'est pas tocinos..' 'Ah jullie zijn muy guapos, erg aardig..' 'Ah, oui, oui oui, c'est tres joli, c'est tres joli..' 'Oh.. ze verstaan ons.. hollen..hollen!' hahaha... en ze kwamen.. kwamen ons achterna tot aan het dorp.. We lieten de programma's daar achter.. en wij gingen terug..

Later.. stuurden ze tot en met geld.. om in hun huis (van de meisjes) de vakantie te komen doorbrengen.. Si, si.. wat goed he.. Ja.. dit waren hele goede mensen.. Yo me iba allí.. ik ging ook daarheen en de zus naaide op de machine.. oh.. en ik zong liedjes voor ze.. en haar vader leerde me zingen.. eh tellen en zei tegen me: (met een spaans accent) 'Un, deux, trois, quatre, cinq, six, set, huit, nof, ton'.. en dat herinner ik me nog steeds.. 'Dijeu, dijus, dimars, dimai.. s uno.. lundì, mardi,

mercredi, jeudi, vendredi, samedi, dimanche.. en kom hier.. en weet je hoe dat heet?.. Ik vertaalde daar he.. voor velen he.. En op straat.. hoefde ik niet: 'Oh, s'il vous plait, donne'.. werd me gevraagd.. 'lettre a espagne?'.. en ze gaven me direkt een vel papier.. bam.. en een brief naar Spanje.. Ik was vertaalster.. hoe klein ik ook was.. si.. Ik was... hahaha.. een idool (?).

En als zij zongen.. kon ik het niet volgen en zong ik la marico y la maceita (?) oh.. 'Carmen zingt.. tres bien, tres bien, tres bien..'...en ze aplaudiseerden.. mas bien.. zij verstonden me niet.. en ik wist niet wat zij zongen.. maar we hebben veel gelachen..

H: En die Susan en Odet gingen mee toen je naar dat kasteel ging...

C: En ze kwamen ons opzoeken... si.. en op de fiets.. en 40 kilometer... en de pretendente, de aanbieder... en die zei tegen me: 'als jij naar Spanje gaat, moi compra una velo y viene a Espagne.. en de ander in Franrijk..' Hij was hun neef.. degeen over wie we al spraken.. En de man van Odette zei tegen me. 'si moi n'est pas marié con Susan.. con Odette.. moi marié pour toi..' En nu begrijp ik dat wel.. als ik niet met haar getrouwd was, zou ik met jou trouwen.. maar toen.. ik was nog een kind, cria.. vrouw, ik was nog maar een meisje.. en meisje..

Maar het andere praatte niet.. la compañera mía.. m'n vriendinnetje hield altijd haar mond dicht.. en ik had een heel repertoire.. hahaha.. en ik zei maar steeds. 'praat toch.. laat horen wat je kan, tonta, domoor.. praat.. je bent hardstikke aardig, simpatica..laat dat (horen)?.. Maar ze behandelden ons hetzelfde he, sin distinciones, zonder onderscheid.. maar 'praat toch'.. maar ze kon zich nog niet uitdrukken, losmaken, desenvolverse.. En ik drukte me wel uit.. en ze begrepen me.. maar zij niet.. Maar de relaties met ons waren dezelfde he.. ze behandelden ons gelijk.. zonder onderscheid.. en we waren iedere dag samen.. wij vieren..

Conque.. daarna wisselden ze ons van eso.. En toen we daar aankwamen waren er 200.. 200 personen in dat kasteel.. En daar speelden we op het marmer (?).. We hadden daar de gouverneur.. van Malaga.. uit de rode zone.. en we hadden.. die had een broer in een concentratiekamp.. en die was 27 jaar.. of 28.. en die was getrouwd met een vrouw.. een meisje uit Baon (?), rubia, guapa como un sol.. blond en knap als een zon.. Hij was een Andalusier.. maar de meest sympathieke die je je maar kunt voorstellen.. En deze man.. omdat hij invloed had.. pues.. haalde, sacó z'n broer uit het concentratiekamp en bracht hem bij ons.. Naar ons toe.. in de kolonie.. En hij zong toch liederen voor ons... en als we gingen eten, a la hora de comer.. trok hij de broek van m'n broer Pedro aan.. die reikte hem tot hier.. heel kort.. en een honger dat hij had.. unas caras del hambre que era menos de el que venir, vino de hace los campos de concentración del hambre que pasaban..... hij keek altijd of hij niet minder kreeg dan de anderen.. dat kwam door de honger de ze in de concentratiekampen geleden hadden.. Hij had altijd zo'n goede eetlust dat hij zich wel tot aan z'n benen toe zou kunnen vullen.. maar het was een lust om met hem om te gaan.. Hij speelde komedies.. komedies.. daar in de kolonie.. die je je niet voor kunt stellen.. Maar toen we bij de ouderen gingen horen.. toen we uit San Valery kwamen.. toen zei een van de ouderen..: 'moeten we geen vriendschap beginnen met een van de reinas,

koninginnen?.. omdat we allemaal Spanjaarden waren.. wij altijd samen.. Oi, que conjo, wat een klootzak.. wij zijn toch Spanjaarden.. en ik.. toen we daar aankwamen.. amistad de todos.. vriendschap met iedereen.. er was ook.. ze kon uit Joegoslavië komen.. er was ook een meisje uit Asturias.. een Asturiaans meisje.. en waarom zou je niet met iedereen vriendin zijn.. en we speelden allemaal met elkaar..

Conque... daar speelden we.. we zongen liedjes.. we gingen appels plukken.. we zochten bessen in het bos..

H: Oh.. werkte toen dan op het land?

C: No, no, no, no.. daar was geen tijd voor.. het waren bessen.. en kersen.. bessen.. en we speelden.. en er was er een die me jalouse blikken toewierp.. toen ze tegen me zeiden.. 'hai.. la Conze.. die luistert altijd naar me..' ik was een goede luisteraarster.. en claro als er een spel was dan riepen ze me om te spelen.. en ze zeiden: 'je bent de sympathiekste van alle van San Valery.. want al die anderen zijn zo trots..' En wat kon mij dat schelen.. of.. het arme kinderen waren of niet.. alles samen..

En we kregen les van de gouverneur.. el gobernador.. si.. uit Almería.. En de dokter.. pues.. we zongen soms met alle kinderen van de school.. nos acababa, liet ons, dansen, bailar el paleta.. 'con la paleta es un bailada, con la paleta..' en ... die

-de dokter liet de kinderen dansen

-zij kapte de vrouw van de dokter, de zus de vrouw van de gouverneur

-grappen en zingen

C: 'sNachts als we gingen slapen.. we sliepen allemaal.. nee niet allemaal.. de oudjes.. want jongeren waren er niet he.. jongeren waren er niet, die waren naar concentratiekampen gebracht.. (vermoei ik je?) Zij gingen.. de jongeren gingen naar concentratiekampen.. Dáár waren alleen maar oude mensen, hijos van 70 jaar... kinderen en vrouwen.. en ik omdat ik een meisje was.. En de vrouwen sliepen allemaal.. zoals op zalen in ziekenhuizen..

H: En je vader..

C: En... in het andere paviljoen.. voor de.. voor de mannen.. hij was al oud.. omdat hij oud was..

En wij hadden een meisje bij ons.. dat uit San Sebastian kwam.. die had in de oorlog gezeten.. (aan het front) en zij was getrouwd met een compaño.. uit.. San Sebastian.. En zij was in de oorlog geweest en had geschoten en alles.. ze was erg jong.. heel aardig.. aantrekkelijk..

En resulta.. dat de meester een voetbalelftal samenstelde.. van jongens en meisjes.. crios y crias.. En al die tijd dat wein Frankrijk zaten speelden we na het eten van zes uur.. voetballen we.. Ik zat in de verdediging.. maar.. met getrouwden.. en jongens.. en meisjes.. En ze leerden ons een lied.. ik zal het voor je opzeggen:

'Waar ja je heen, spaanse jeugd,
etc.

-de ouderen maakten voetbalbroekjes voor ze

-zelfs de fransen kwamen naar ze kijken..

-de vrouw van de dokter speelde in de voorhoede

-Daar geen honger

C: Nee, het belangrijkste hadden we.. eten.. En op een nacht toen we lagen te slapen.. kregen we alle 200 een diarree.. allemaal.. kakando, om het grof uit te drukken, hablando mal.. we kakten de gangen vol.. want de wc's konden dit niet aan.. (hahaha).. we zochten schone hoekjes.. maar de afvoer werkte niet meer, was overbelast (?).. en in de gangen en overal.. En de dokter was espantado.. hevig geschrokken.. want we wisten niet.. of het iets was om ons dood te maken.. of..of.. of.. dat ze iets in het eten gedaan hadden om ons kwaad te doen, ziek te maken .. en vanaf toen onderzocht de dokter iedere dag het eten.. Ik weet niet of het was om ons te doden of zo.. ik was nog maar een meisje.. of dat er iets bedorven was(?).. maar we kregen allemaal tegelijkertijd diarree.. 200 personen.. die tegelijkertijd moesten kakken.. allemaal tegelijk.. Pues.. vanaf die dag onderzocht hij het eten..

En daarna begon de oorlog in Frankrijk al.. en we zochten bescherming bij families (onduidelijk?).. en een familielid van hier zond ons geld.. daarnaartoe.. Ze stuurden ons enige franken.. en ze gaven ons daar goed te eten voor..

Maar na enige dagen brak de wereldoorlog al uit.. Alle kampen in.. in Frankrijk werden ontruimd.. En daar moesten we ons weer verbergen, schuilhouden .. voor de oorlog.. eh, voor de vliegtuigen.. En m'n moeder had een angst.... een angst.. en zegt: 'weer een oorlog.. na die in Spanje.. die ons bijna vermoord heeft.. we leven nog als door een wonder... En nu weer een oorlog'.. en zegt ze: 'het is meer waard, vale mas aún... ik wil liever dood gaan in Spanje.. dan weer een oorlog te moeten beleven in Frankrijk..' Conque.. dus toen de wereldoorlog al uitgebroken was.. regelden ze onze pasporten... en kwamen we naar Spanje.. En toen we de trein in gingen...

H: Je vader ook?

C: Ook.. en m'n moeder.. Nee, hoewel ze de mannen naar de gevangenis brachten.. hij heeft drie maanden gevangen gezeten.. maar we hadden nooit iets gedaan, Ana.. we hebben nog nooit iemand kwaad gedaan.. degeen die bij ons kwam werd ontvangen.. Het waren goede mensen... maar in een oorlog.. het eerste wat de bevrijders, liberadores deden was dat... ze pakten de desgraciados op.. de ongelukkigen.. y aún no tenía acabado de contar..

Conque... we kwamen aan in.. ah... hij controleerde het eten omdat.. en toen vroegen we toestemming om naar Spanje te komen.. En ze stopten weer ons in een trein, weer in een trein.. Ze stopten ons goed voedsel toe.. voor de hele reis.. en we gingen voort en trokken weer heel Frankrijk door.. heel Frankrijk.. En ik herinner me nog dat we bij een station stopten.. dat er s'nachts bij die stopplaatsen daar in Frankrijk.. Franse gewonden bijkwamen.. en dat er Marokkanen kwamen met(?)... die ons aanstaarden.. En we kwamen langs een concentratiekamp met Spanjaarden.. met de trein.. en zij wisten dat er een Spaanse trein zou langskomen.. en ze zeiden tegen ons.. dat als we naar Spanje gingen.. ze ons zouden vermoorden.. dat ze ons zouden vermoorden.. En we werden bang... je kan je niet voorstellen hoe bang..

En we zaten een week in het kamp bij Perpignan.. Arras.. En daar.. vanaf daar werden we door autobussen opgepikt en die brachten ons naar Spanje.. en daar in Figueras presenteerde zich de guardia civil.. Un miedo... bang dat we waren..

H: Maar toen wisten jullie al iets van Spanje, of..?

C: We wisten al iets over Spanje... maar over Spanje hadden ze ons gezegd.. hadden ze naar Frankrijk geschreven.. en hadden ze gezegd: 'komen jullie niet.. want jullie huis zit vol klemmen, tangen (?), llena tenajas (?)', naar sommigen.. Naar anderen: 'komen jullie niet want dan moeten jullie bij je moeder slapen', die lag op het kerkhof.. en: 'kijk uit want jullie huis staat te trillen' en met.. begrijp je.. Maar mijn moeder was al niet goed meer vanaf de oorlog in Spanje.. we begonnen al.. en ze zegt: 'nada.. we zullen naar Spanje gaan en het gaat zoals god het wil.. Dood gaan we toch, zowel in Frankrijk als in Spanje.. maar daar zijn we op z'n minst thuis..' ..en dat was wat ze wilde..

H: Si.. En je broers, die hadden jullie nog steeds niet gevonden?

C: Over m'n broers.. m'n broers.. ya se pudo.. de ene werkte in el cuerpo de tren, de spoorwegen.. hem deden ze niets, hij werd niet gevangengezet omdat hij bij het spoor werkte.. en zo... maar de anderen waren meer revoltosos, opstandig.. De jongsten.. de kleinste pakten ze al in... in de oorlog.. aan de Ebro.. daar werd hij gevangengenomen..

H: Maar wisten jullie dat toen al?

C: Dat wisten we nadat we hier gekomen waren.. daarna.. M'n moeder.. m'n zoons... de zoons.. de kinderen.. En hem die gevangen zat hebben.. ze 20 jaar en een dag gegeven.. maar ze verlaagden dit naar 7 jaar.. begrijp je.. En een primo hermano hebben ze ook.. enfin.. Er waren toen geen werklozen want er zaten drie miljoen gevangenen in de cel.. allemaal links, todos izquierdas.. Ze pakten ze.. de arme zielen.. in de val die ze gezet hebben (onsingeling, bolsa) bij Valencia.. en ze pakten ze op.. daar maakten ze vele gevangenen.. Hij die naar Frankrijk wist te ontkomen kwam er goed af.. Die kon gaan waar hij wilde.. als je maar dáár was.. Zij die er in Frankrijk over spraken vertelden dat ze zelfd paquetas de alfal, alfalfa gegeten hadden.. alles wat ze op de grond vonden.. Ik heb neven die nog in Frankrijk wonen, die nog steeds niet teruggeweest zijn, he.. zij ook..

Het kan zijn dat je die al kent, ik zal het je zeggen..

Conque.. we kwamen, we gaan weer verder.. we kwamen in Figueras aan.. en toen brachten ze ons naar de seguridad social.. sociale dienst.. en daar gaven ze ons te eten.. We troffen, pisimos, het daar met een heel vriendelijke guardia civil.. altijd zijn er wel goede mensen, al denk je van niet.. que.. que.. hay.. op alle plaatsen zijn er wel goede mensen.. dat geloof je niet..

Ze namen onze horror, angst, weg en ze gaven ons te eten.. en we ontmoetten een jongen uit Alcolea.. de la María Malmes (?).. dat was een... jongen.. En hij zei tegen me: 'hé.. Carmeta..' hij kende ons..: 'als je naar Albalate teruggaat zullen je pelo tan largo, je lange haren afknippen!.. Ze gaan je haar afknippen!' En toen we hier kwamen ya no nos trataron con tan buenas, behandelden ze ons niet al te best.. We kwamen.. ze stopten ons in een trein.. als de varkens.. zo'n trein.. eso de.. en ze brachten ons naar est... naar Barcelona.. In Barcelona stopten we... Daar in.. in Montjuich.. met kamers.. groot, groot, groot! Y allí en unas sabanas que ya tenemos frio.. en daar, in wat lakens, we hadden het al zo koud.. lieten ze ons 'cara del sol' zingen.. en dat kenden we niet.. We stonden zo... (bibber, bibber, bibber..) En we kenden 'cara del sol' niet.. en we konden het niet zingen..

Conque.. we kwamen hier aan.. we kwamen hier aan met het feest

van San Miguel.. Maar voordat we bij het feest van San Miguel aankwamen.. stopten we bij de Casilla.. we zeiden tegen elkaar dat ze ons... In Binéfar.. waren we opgepikt door een vrachtwagen.. en die bracht ons tot aan de Casilla.. bij een familielid van ons..

H: Waar is de Casilla..

C: De Casilla del canal.. daar bij monte Porquet... In dat casilla, huisje, van die mensen daar.. waren we met de oorlog familie.. en met de oorlog waren we... hadden we met deze familie veel rocía.. feest... en voor de oorlog ook. Maar.. toen ze ons zagen, nos dieron el culo, lieten ze hun gat zien, draaiden ze ons de rug toe.. toen ze nos supieron.. ons zagen.. En m'n oom was heel goed.. Toen we, cuando pudimos ver allí que podemos comer todos los tomates que queremos, si, si.. Toen we dat daar zagen konden we zoveel tomaten eten als we wilden.. 'ja.. ja.. alles wat jullie willen..' 'Mogen we er van eten..' 'Si, si, si..' We zijn daar drie of vier dagen geweest, maar la Martineta, m'n tante, die de prima hermana van m'n vader was... toen zij het hoorde.. : 'Wat doen jullie hier.. Jullie hebben hier niets te zoeken.. Jullie moeten hier weg..'

Conque.. we kwamen in het dorp aan.. we kwamen er.. we gingen in de nacht naar het huis.. en ik heb een nicht.. esa de.. die ook eh.. die uit de Spar (familie) komt.. dat is de grootste fascist die... Vergis je niet he... met praten daar... Maar.. we waren primas hermanas.. en m'n oom gedroeg zich naar ons allemaal erg goed.. Zij was rechts.. en hij ging meer met de linksen om, correr.. begrijp je.. Hij voelde zich verantwoordelijk voor ons.. hij kwam ons opzoeken.. en bracht ons weer naar het huis van m'n zus.. Want m'n zus was al eerder gekomen.. omdat ze haar gestuurd hadden om de grootouders op te halen.. die van de grens naar.. die aan de grens bij La Junquera zaten.. en die had ze hiernaartoe meegenomen..

En toen kwamen estos.. de la Margaritas ze opzoeken.. ik weet niet of ze je hebben gesproken over los Margaritos hier.. Die estan muy ju.. en zongen altijd..(zingt):

'se ha subvencada/...entrada (?) los rojos,
que siempre les moraría,
el comer y el trabajo,
sin saber donde salía..'

Oh.. hahaha.. m'n zus was deshecha.. ontdaan.. altijd waren ze daar.(?)

Conque.. die oom kwam ons opzoeken en we kwamen op het fiesta mayor.. de belangrijkste feestdag.. en toen kwam die prima, nicht.. die is prima hermana mía.. en ze zei tegen me: 'Carmela, heb je zin om mee te gaan naar het bal?' En ik zei: 'nee, met niemand wil ik naar het bal.. no, no'.. Met de angst die we hadden... we waren zo bang dat onze benen er van bibberden..

H: Hadden jullie toen je huis al gezien?

C: No.. no, no.. Daar waren we nog niet geweest.. ze hadden ons bij anderen in huis gezet.. van anderen die ook weggetrokken waren.. In de Sevillanos.. de Sevillanos van hier.. Die Sevillanos se nos metieron aqui, se pusieron el bar aqui die zetten ons hier neer en ze begonnen hier met de bar... en ze lieten ons ons huis niet meer in gaan.. op geen enkele manier.. Ze hadden alles gestolen en ze hielden alles.. Muy difícil para montarnos(?). Het was moeilijk om weer op de been te komen.. We kwamen uit Frankrijk terug.. en m'n vader.. had gezorgd dat er nooit wat ontbrak.. En toen we terugkwamen hadden we een

bundeltje geld bij ons... want we hadden veel geld verdiend.. we hadden een bar gehad.. en daar hadden we ons als een vis in 't water gevoeld..

En toen we aankwamen.. werd m'n vader opgehaald door de guardia civil en gevangen gezet.. en ze hielden hem ik weet niet hoeveel dagen in eso.. vast..

H: In...?

C: In het gemeentehuis.. En in het gemeentehuis lieten ze hem verklaringen afleggen en.. en met een ijzeren staaf begonnen ze zo...(klap, klap, klap op haar hand, op haar arm).. we gaan je breken, we zullen je vingers cortar.. afhakken.. kom hier met je arm, kom hier met je arm.. om hem zo verklaringen te laten afleggen.. Y.. enfin.. m'n vader is altijd goed geweest want.. begrijp dat goed (si, si).. was altijd altijd goed.. want ook al kwamen de rechtsen.. m'n vader bediende ze toch en hij mengde zich nergens in.. begrijp je me? We waren onafhankelijk.. No.. voor 't zelfde geld, igual kwamen kwamen de enen als de anderen.. Y.. ze namen hem gevangen en brachten hem over naar de gevangenis.. (H: in Huesca..?) En die hem wegbracht was die Santos van Agraria..

H: Hij zelf?

C: Deze Santos.. De dag dat hij stierf se arodillo delante de la puerta que vino con la bandera.. a buscarlo.. como pidiendo perdon.. (?)

Le puso.. que el había... que el había saltado la casa.. que el había saltado el otro.. hij werd ervan beschuldigd dat hij dit huis had opgeblazen.. en dat hij dat huis had opgeblazen.. en omdat we een bar hadden.. entre todo del mismo gremio.. tussen al die in van diezelfde (andere) groep.. no se quieren.. die mochten ze elkaar niet, por la gente.. no me entiendes.. begrijp je niet?

(nee ik begrijp er niets van.)

En die Sagarra.. dat was de slechtste van allen, van Pedrera al.. ik weet niet of je dat gehoord het.. en die doen nu wat gebeurd is is voorbij.. hij is een goede vriend van Garcieta.. dat zeg ik je in vertrouwen, he.. en jij kent la Garcieta, niet..? Ja.. la Josefina..

H: Si, si, si..

C: Pues, nu is die een goede vriend van Garcieta.. en de Sagarras liepen voorop bij de fascistien, he.. en el punto delante.. En nu willen ze communist zijn en zo.. ze stellen zich achter degenen die willen, he.. Vertrouw ze niet... ik geef je een raad, he.. vertrouw ze niet. Want zij hebben achter m'n broer aan gehold om hem in elkaar te slaan en ze hebben tegen hem gezegd.. : 'wij hebben heel vaak in jullie huis gepoept'.. en m'n broer zei tegen ze: 'pues ik heb in jullie huis toen we er met de rooien, rojos waren, nog nooit gepoept.' Vertrouw ze niet, he.. ik geef je een goede raad.. en kijk uit want Garcieta is een goede vriend.. En ik weet niet entre lo que tramen.. wat ze aan het uitbroeden zijn..

Maar.. honderd procent fascistien.. De dag dat ze de straat opkwamen.. de dag dat we de staatsgreep hadden in Spanje.. waren we in huis bij.. waren we bij m'n zus.. nee.. m'n zus was daar waar de overbuurvrouw overleden is bij de Jardineros.. weet je waar dat is (Nee, maar H: zegt ja..) De Jardinero.... heeft niet bepaald een goede naam, gran fama.. begrijp je.. Hij is socialist, maar.. laat het dorp niet in z'n handen vallen.. want hij is in staat om het achter je rug om uit te leveren.. que..

no.. hij is een man...die niet te vertrouwen is.. no es de confianza.. Weet je..

Pues.. ik leg de dingen uit zoals ze zijn.. Pues hij.. is een goede vriend van hun.. en.. en ook van de Jardinero... die de zwager is van Garcieta..

En die Sagarras, op de dag van de staatsgreep van februari, waren in het huis van eso.. waar m'n zus ook was.. en.. 'Oh.. als we gaan winnen... oi, als we toch eens winnen.. oi.. als we weer zouden winnen..' Oh.. opnieuw het terrorisme van het fascisme.. Dat zijn de Sagarras.. de Sagarras.. Dit heeft m'n zus gezien.. Een geluk dat hij mislukt is, se cortó.. zo niet.. ze droomden ervan dat ze weer zouden winnen.. En nu laten ze je denken dat ze communisten of anarchisten zijn.. maar eso.. ¿que es..? wat betekent dat? Geloof me, het is waar, he..

H: Ja ik weet het.. soms als ik hem dronken tegenkom vertelt hij me de waarheid..

C: Heb geen vertrouwen in ze..

H: Ik heb hem soms nodig.. voor andere informatie..

C: no, no, no.. oi..

H: Nee, niet voor dit soort verhalen...

C: Oi.. Tú.. Als je met ze praat.. als je met ze over andere dingen praat, bien, goed.. dat moet je doen.. je moet met iedereen goed opschieten.. zodat ze niet denken dat je bent... Ik weet het niet.. wat er zou gebeuren als de andere kant, el otro lado zou weten wat ik vertelde... ze zullen me erom vermoorden..

H: De meeste mensen weten dat ik hier ben om de cultuur te onderzoeken.. En hij is een man met veel cultuur... en kan me daarover veel uitleggen.. en daar laat ik het bij.. Maar ik heb wat vertrouwen nodig bij mensen van rechts, zodat ik niet gedwarsboomd word..

C: Si, si.. Er zijn erg slechte mensen in Albalate, he.. erg slecht.. die hebben perros, honden in hun hart, he.. en ik zeg de waarheid.. Ik zal je iets vertellen.. ik ben religieus he.. ik geloof in God.. si.. maar ik ben de vriendin alle volkeren ter wereld, de todos los pueblos de todo el mundo... Ik ben altijd naar de mis gegaan, los otros te diran que siempre voy a misa, da anderen zullen je vertellen dat ik altijd naar de kerk ga(?). Maar ik ben heel erg ziek geweest en ik geloof in god.. Ik was heel erg ziek.. misschien geloof je 't niet als je 't hoort, maar.. ik.. behalve in dit.. in de religie.. ik geloof niet in de rest eromheen.. maar in god geloof ik.. opdat je het goed verteld zal worden vertel ik het je... En hij (haar man) maakt voortdurend ruzie met me omdat ik naar de mis ga.. Maar ik... ik had aanvallen.. en ik werd beter gemaakt door een wonderdokter, curandero.. die voor me bad, rezando.. Ik zeg je de waarheid..

H: Si.. en je hebt het recht om..

C: ... en ik geloof in god.. maar niet in de geestelijkheid, los curas.. ik zeg je de waarheid.. ik ga naar de mis voor god.. want.. ik geloof... dat er iets moet zijn.. ik zeg het je.. om de waarheid te vertellen.. opdat je me vertrouwt.. dat ze je niet zeggen dat ik er heenga om... en daarom zeg ik je.. ik ga naar de mis omdat ik in god geloof.. Omdat ze je zullen zeggen... 'oi.. ze gaat naar de kerk'.. Je moet mensen niet beoordelen, classificar.. omdat ze naar de mis gaan.. want op een dag zei de cura, hij zegt: 'Want hier komen'.. acht woorden die ik oppikte als zeer(?), hij zegt: 'hier komen mensen naar de kerk van verschillende partijen.. maar allen geloven in god'.. Begrijp je me? eso.. En ik ga naar de mis, maar.. eso para nien (?).. ik

geloof in god.. En hierin moet iedereen denken zoals dat goed lijkt... Ik had heel veel ataques.. en een wonderdokteres genas me... door te bidden.. Ze zeiden.. dat.. voor die tijd ging m'n zus met zo iemand om.. en ze zeiden dat het kwam van een slechte..... (?).. en zij had ook een arm die.. niet goed was.. En zij zei dat voor een handoplegging.. de zwakste plak het meest waard is.. En met haar... met sterkere mensen gaat dat niet.. zei zij dat ze naar me toe zou komen.. En ik was heel gedeprimeerd omdat ik iedere dag languit op de grond viel.. ik viel voortdurend languit.. begrijp je..

Ik stond en op een dag toen ze me in een dienstje vroegen, toen we terugkwamen uit Frankrijk vroegen ze me in een dienstje en alles... en m'n moeder had me kleren gegeven.. en.. en.. ik.. ik moest naar Lérida.. ik was nog een meisje.. en ik viel languit.. en ik viel weer.. En daarna begonnen hele zware aanvallen en ik dacht dat ik dood zou gaan.. zware aanvallen.. (man: epilepsie) Ze zeiden tegen me dat het epilepsie was.. maar ze gaven me in handen van een kwakzalfster, wonderdokteres, curandera... en deze curandera genas me van het vallen.. En ik zei twintig keer per nacht.' god genees me'.. (onduidelijk stuk.)

Ik zeg je de waarheid, he.. En als je ziek bent.. zoek je heil bij alles wat je ziet.. of wat je niet ziet.. En ik ging naar de Pilar.. en ging langs alle altaars, huilend.. dat ze me zouden genezen.. En m'n moeder zei als je hier van je aanvallen genezen.. trek je het kleed aan van de Pilar (de heilige).. Maar ik: 'ga heen.. als de Pilar me geneest... bij die mensen..' zei ik: 'zal ik me poner, installeren als ik zestig ben..' zeg ik.. 'maar zolang ik jong ben krijg je me er op geen enkele manier in..' Di.. je moet me verontschuldigen.. want ik geloof in god.. Ik weet alleen.. dat toen ik langs de Pilar liep.. huilend.. dat ik daarna nooit meer toevallen heb gehad.. To... dat is de waarheid, he..

H: Een wonder?

C: ..pues.. het is een wonder.. en daarom.. geloof me.. moet er iets zijn.. en dat is waarom ik in god geloof.. Ana.. y es una pasque te darios.. (?)

H: Maar je voelt je ook links, te encuentras...

C: Ik? Siiiiiii... links....natuurlijk.. links.. si.. links.. met al degenen die .. Heb je in El Salvador niet al die arme priesters.. die al die armen opnemen..? Die zijn links.. en wij stemden voor Felipe Gonzalez.. en nog steeds hebben we enige.. (man: maar hij is geen communist.. geen anarchist en geen communist..) ah.. ah.. maar wij.. mira.. es que.. toen wij hierkwamen.. toen kwamen de anarchisten nog niet uit.. no salian.. toen we hier kwamen.. Entonces.. toen de democratie kwam.. en het met Franco afgelopen was.. pues.. hij laat me niet afmaken waar ik over sprak..

Pues.. toen.. bueno.. was ik van de aanvallen genezen.. en ik ga naar de mis.. naar de mis.. maar.. nu weet je het.. en kunnen anderen je er niets over zeggen..

En, wat ik je al zei.. vertrouw hem niet.. vertrouw hem niet..

En ik.. omdat ze me vertrouwen.. me ajunto con todas.. ga ik met iedereen om.. ik ben de vriendin.. we zijn de vrienden van het hele dorp.. van iedereen, he.. maar ik praat met niemand... Over politiek.. niets. Op de dag dat we gingen stemmen.. stel je voor.. wat ons overkwam.. para que .. ik stemde... op.. (onverstaanbaar, lachen.) De eerste keer dat we gingen stemmen.. nu.. toen.. toen ze ons lieten stemmen voor de gemeenschap..

voor Felipe.. toen los unos y los otros se presentaron.. pues, toen gingen we... Pues.. ik zeg toen.. daar binnen.. we zwijgen erover op op wie we gaan we stemmen.. want waarom zou je er vijanden bijwinnen (?) onduidelijk.. Mi nombre.. m'n naam... en hier vallen ze je lastig om de politiek, waar of niet.. 'Ostia..' begon hij.. 'wat interesseert 't me.. wie het ziet op wie ik stem?' hahahaha.. waarom moet ik.. (man: zwijgen.. ik ben niet van hier..) 'Ik ben socialist..' hahahaha..

Conque.. hij zei het in hun gezicht en die.. hoorde ervan.. En nu.. toen we opnieuw gingen stemmen.. op Felipe.. daarover zeggen we je de waarheid.. kwam ik Carmen de Gota tegen.. we zijn allemaal.. we zijn allemaal van de.. camada.. de bende (?) van de oorlog.. en ik droeg de eso.. (stembiljetten) asi.. (opengevouwen..) en toen zij... Kijk hoe ik ze draag.. het lijkt alsof we ze niet ingevuld hebben.. en ik droeg die in m'n zak.. maar in werkelijkheid hadden we ze al ingevuld voor de socialisten.. 'Esto.. dat.. draag je niet zo,' zei ze tegen me.. en ze vouwde.... zo.. para enseñar los cojones.. om de kloten te laten zien.. ze zo dat je kon zien op we we stemden.(?)

En in het stemlokaal kwam ik een meneer tegen.. die politieagent was.. en die in Barceloneta woont.. heb je met hem gepraat?.. (H: die man met de snor? of..?)

Nee... die uit Barceloneta.. is een man die al eerder getrouwd geweest is.. zij zijn socialisten.. Hij was guardia de asalto.. een grote man.. hij is socialist.. en hij zei: 'Carmen.. waar gaan jullie stemmen?', zegt hij.. Hij was toen al getrouwd.. we waren daarvoor al goede vrienden.. met een andere vrouw.. En hij zegt daar tegen me: 'Carmen, como se vota, hoe stemt men, stem je? Waarom doe je me het niet even voor, leg je me het niet even uit..?' zei hij tegen me.. 'Op wie stemt u?'.. 'Op de socialisten.' 'Venga, komt u maar,' zei ik tegen hem. Omdat hij uit een ander dorp kwam moest ik het hem wijzen en ik regelde z'n stembiljetten tot en met het invullen voor de socialisten.. daar.. ik regelde ze..

En por cierto, zeker.. velen praten daar niet over.. Op z'n minst, por lo menos.. is het stemmen besloten.. het stemmen geheim.. is dat niet waar? Por los ha.. hem interesseert het niet.. (haar man: ik heb er zelfs al ruzie over gehad.)

Hij maakte er ruzie over, ze weten het al.. Hij moest naar z'n werk.. (man onderbreekt over z'n ruzie; te ver weg, te binnensmonds, onduidelijk.)

Omdat hij forastero is, niet uit dit dorp komt.. tenía mas.. had hij meer kracht, fuerza, om te praten..

H: Ja dan is het makkelijker om te praten he?

C: Si.. en hij is erg intelligent.. hij had twee dochter.. en ik heb ook twee dochters.. en zij hebben in de fabriek gewerkt.. en alletwee.. oi.. allebei zaten ze in de UGT.. om.. ze zaten allebei in.. in het comitee.. en de baas.. oi.. en met een carnet.. en ze streden hasta.. voor de arbeiders vochten ze bijna totdat (man onderbreekt)... ze daar bijna weg moesten.. omdat ze streden en eso.. En zij van.. die van.. comisiones.. de kracht van de twee syndikaten.. zeiden.. gaan jullie maar door.. En zij was de presidente.. de oudste.. van de hele provincie Huesca.. de esto.. de los sindi.. de esto.. de textil.. En de andere, vocal, vertegenwoordigster.. in het comitee. Op het werk probeerde ze mensen te werven om de belangen van de arbeidsters te verdedigen.. maar.. waarom.. verdedigen.. Maar m'n dochters wel.

H: Oh.. Waar wonen ze ?

C: De ene in Albensa.. en de joven die ik heb is socialist.. En die zit in het comit.. ach.. in de gemeenteraad.. in Albelda.. met.. daar zijn ze altijd links geweest.. in de gemeenteraad.. socialisten.. Hier zijn er meer socialisten dan anarchisten.. ik zeg je de waarheid.. he.. Want in de oorlog waren we allemaal anarchisten.. maar buiten de oorlog.. hoe we gekomen zijn.. en toen we zo pretos, onderdrukt, con Franco waren.. tan pretos.. wisten we niet meer welke kleur we... En de rest met angst.. bang voor links.. bang voor links.. toen hadden we niets anders dan desenguedo (?).. toen moesten we alles ontbinden, begrijp je.. me entiendes?.. Er bleef nog wel een gato.. maar.. En nog steeds wordt je van alles afgesloten, cortado.. M'n vader brachten ze naar de gevangenis.. m'n broer kreeg 7 jaar.. maar ze hadden hem tot 20 jaar veroordeeld.. En toen de linksen (vrouwen).. toen ze hier aankwamen.... brachten ze naar het plein en knipten ze de haren af..

H: .. bij jou ook?...

C: ... en gaven ze een halve liter wonderolie.. Mij deden ze niets.. want ik was nog maar een meisje.. en ze wisten dat dit niet.. Mijn zus lieten ze het dorp aanvegen, escobar..

H: Hadden ze ook haar haren geknipt?

C: Ze hebben haar niet kaalgeknipt... maar ze lieten hen gezamenlijk bezemen.. om hen belachelijk te maken.., uit te kunnen lachen.. met de kale hoofden.. En m'n moeder was heel ziek.. en die zei eens tegen de Ojo (?) de Burro.. heb je wel eens over Ojo de Burro horen praten.. Dat was een heel slechte man.. en ze zegt: 'es que.. als je hier zou zijn, zou je hier kunnen komen bezemen..' Weet je.. en mijn vader zat in de gevangenis.. en ik moest ook nog weg om te werken, servir, te dienen.. en ik ging naar hen.. van wie we de wijn kregen toen we de bar nog hadden.. En ze namen me mee en behandelden me als een lid van de familie.. en ik woonde bij hem..

H: Waar was dat?

C: In Lérida.. En... daar woonde ik.. en gaven ze me brood te eten.. en ze kochten voor me wat er was.. en.. ik woonde bij hen.. want..

H: En je moeder...

C: .. m'n moeder... met m'n zus.. die ging al jornal.. werkte als dagloner.. Later ontbrak het ons nergens meer aan.. en m'n broer ook niet.. de jongste die kwamen ze tot hier achterna corrian (?).. para pegar.. om hem te slaan.. zowel de linkse als de rechtse kinderen.. En.. ik en m'n broer.. m'n broer was chauffeur in.. de ene zat in de gevangenis.. en de andere was chauffeur en die was bij haar en salía con ellas, en nam ze mee naar buiten..

En... hij nam een verloofde die fasciste was.. en alle zondagen nos pegamos una rifa.. hadden we zo'n ruzie dat we het liefst alle rijken zouden willen vermoorden (?).. Met zo'n schoonzus.. Op een dag zei ze tegen me: 'ze hadden je vader niet moeten oppakken.. maar ze hadden je moeder moeten nemen..'.. Ostia.. wat een ruzie.. En ik.. tanta inocente.. zo onnozel.. dat toen ik thuiskwam.. en: 'oi... dat heeft Emilia gezegd.. dat ze u hadden moeten oppakken in plaats van m'n vader..'

H: Maar hoe kon je broer met zo'n vrouw omgaan?

C: Pues.. omdat.. m'n broer era un cata su ella (?).. zoals met de oorlog.. en zij was sterk.. en.. en.. ik weet het niet.. en.. Hij was veel rustiger zo.. hij is ook links, he.. socialist.. maar zij zegt dat hij (zij?) geen socialist is geworden..

Maar zoals ik al zei.. iedere zondag hadden we een ruzie... wij tweeën (las dos, ze of wij(?) que trembla hasta el cimiterio.. tot zelfs het kerkhof stond te trillen.. over.. om de ideeën.. Totdat we ermee moesten ophouden en we omgingen met een meisje wier vader ook in de gevangenis zat.. en haar joven.. is hier nu secretaris.. En een paar dagen geleden kwam ik bij de dokter en die zei: 'ik weet niet of hij links of rechts heeft gestemd..' hahaha.. 'daar zullen we nog over praten..' Si.. Ik weet 't niet.. want ik weet niet van welke partij deze secretaris is, van Coloma..

(onderbreking man.)

Ik vroeg van welke partij is hij.. want z'n vader had in de gevangenis gezeten.. en z'n moeder, la pobraza.. die kwam.. die moest als dienstbode in het huis van een.. kommandant werken.. die haar verschrikkelijk slecht behandeld hebben.. Ze lieten haar zelfs de brieven uit de gevangenis niet ontvangen.. Mij stonden ze het wel toe om brieven uit de gevangenis te krijgen.. van m'n broer.. en van m'n vader.. En ik.. daar zorgden ze goed voor me.. en behalve dat kreeg ik bovendien nog 8 duros, stuivers.. 8 stuivers.. en ze vroegen altijd wat ze naar huis konden sturen.. mensen die..

En toen ze m'n vader kwamen halen, haalden ze ook alle kamers leeg.. en kwamen ze ons fouilleren..

H: Hier of in Lérida?

C: Hier, hier.. In Lérida niet.. Ze kwamen ons fouilleren toen we uit Frankrijk kwamen.. En omdat we met kleren kwamen.. toen zei de guardia civil.. het was een buurman van ons.. en die gedroeg zich goed!.. Hij (de ander) zei: 'moet je eens kijken hoeveel deze mensen hebben'.. maar hij zei: 'dit is niets van wat zij hadden..' Hij gedroeg zich goed..

Maar die Santos van het plein.. die bracht m'n vader, zoals ik je al zei.. naar de gevangenis.. En.. en.. daarna.. zat hij daar drie maanden zonder te zeggen algunas días (?) ... en toen kwam hij terug.. En we hadden niet te eten.. Pues.. ik moest een lege pan nemen.. en we hadden nog een bancal tuinbonen.. en dat serveerde je op een bord met water.. met een beetje water.. en zonder olie.. en dat at je.. En zo pasemos, brachten we die tijd door.. en m'n moeder.. we sliepen in het hooi.. stro.. en iedereen zat ons op de nek.. encima del hombro.. 'rojos para arriba'.. rooien naar boven.. zongen ze tegen ons.. En m'n moeder ging altijd naar het land met de estraleta.. want we hadden een buurvrouw die altijd tegen ons zong en die altijd dat liedje zong van: 'deze roden niet zouden duraría het niet lang zouden maken, el comer sin trabajo, sin saber donde salía..' en ze gooide altijd tierra, aarde naar m'n moeder.. en y pago la estraleta siempre del escapazo..(?) en ze had altijd een mesje (?) in haar schoen... Want er was er een van.. hoe heet die..? del Furrón.. Zij was iemand die ze in elkaar zijn gaan slaan.. met zandzakken.. Als ze bij de linksen (vrouwen) kwamen deden ze een sjaal,doek over hun hoofd en sloegen ze met stokken.. en daarvoor was ze bang.. Een broer van m'n cuñado, zwager is aan de stokslagen doodgegaan.. ze hebben hem doodgeslagen..

H: Hier in het dorp?

C: Si... En bovendien is er nog iets.. er zijn 24 mensen begraven in een bancal.. 24.. weet je.. 24.. en ze liggen daar nog steeds.. En ze hebben de vrouw van een kapitein misbruikt tot ze dood was.. ze misbruikten haar.. abusaron.. haar..

Wat ik je zeg is de waarheid, he.. la verdad.. la verdad.. Ik zou

het kunnen zweren op de bijbel..

H: Ja.. ik weet het.. ook van anderen..

C: Y.. en nog steeds.. aún allí ..en nu met de verkiezingen zijn er velen en cargo.. die afschuwelijk geleden hebben.. Men kan zich niet voorstellen hoeveel leed deze mensen is aangedaan.. Over deze verkiezingen, mira.. de anarchisten praten goed.. Op een keer hoorde ik dat Garceta niet ging stemmen.. Waarom niet stemmen? Waarom..? Zijn we niet allemaal links? Is dat waar of niet..? Je moet niet zeggen: 'ach wij gaan niet stemmen omdat we links zijn'.. Want: 'als jullie niet gaan stemmen, dan stemmen wij wel..' zei er een.. We willen geen van allen de fascistten hebben.. help dus.. als jullie links zijn.. Stemmen.. Is dat niet waar?

H: Nu weet ik het niet.. maar de eerste keer was het heel erg belangrijk..

C: Dat is.. eso es.. het spel aan hun overlaten.. de anarchisten, he.. ze geven het spel zo aan de fascistten.. als je niet stemde..

H: maar ik geloof dat op dit moment de democratie behoorlijk...

C: ... geconsolideerd is.. si, si..

H: Ik denk dat je tegenwoordig niet meer hoeft te stemmen, je kan absteciar.. Bovendien weten we nu wat socialistten zijn.. Voor veel mensen zijn dit geen socialistten..

C: Wij zijn links net als vroeger.. Toen Felipe Gonzalez... zich presenteerde en el partido obrero español.. con todos cojones, met al z'n kloten.. toen zagen we dat deze man voor Spanje waarde had.. begrijp je.. we zagen dat hij voor Spanje waarde had.. En omdat we in een oorlog hadden gezeten.. en omdat we van angst vervuld waren, cargados de miedo.. en toen die Suarez salía.. uitkwam.. die rechts is.. die aan de kant van Franco had gestaan.. toen hebben we ons opgewonden.. Want omdat we allemaal met Franco hadden geleefd.. die nog steeds niet dood was.. toen kwam hij op de televisie: 'heeft u geen angst.. stem.. stem.. weest u niet bang, stem.. stem.. weest niet bang..' En toen we hier gingen stemmen waren er vijftien desmayó(?) de los ricos..ze vielen flauw van angst voor het socialisme.. ze liepen over, cargados, van angst.. ze dachten ze gaan ons vermoorden.. Er waren rechtse vrouwen, mujeres de derechas.. die van de Cajo Talban (?) en die viel flauw. Uit angst.... dat er represailles genomen zouden worden.. als links zou winnen..

Want ik.. toen ik Felipe Gonzalez zag.. zei ik..: 'deze nos conviene, komt ons goed van pas..' Zo is het.. want er was geen ander links.. Er was geen enkele andere partij.. alleen maar voor Felipe Gonzalez.. en Guerra.. Ook Guerra viel in de smaak.. A ver.. si..

Laten we nu maar iets gaan eten..